

A várfalvi iskola a múlt század ötvenes éveiben.

A várfalvi iskolamesteri ház a templomtól egy kissé keletre, a cintermen kívül, de annak falához volt ragasztva, nyugat keleti irányban, zsendely tető alatt. Mésszel rakott kőből volt építve. Keleti felét a mester lakta, amelybe a bejárás a nyári konyhából vagy pitvarból történt, hol egy nagy sütökemence húzódott meg a háttérben. Ennek ajtója rézhuzóval, vaszáros kilinccsel volt ellátva.

A nyugati felén volt 5 méter hosszú és széles, két és fél-méternyinél valamivel magasabbra tehető iskolaház vagy Classis. Ennek ajtója nem bérelt, mint a mesteré; vassarkokon fakilinccsel, felül lantornával volt ellátva. Ugyanily terjedelmű volt a mesteri lakás is, míg a nyári konyha szélességre nézve egy méterrel kevesebb.

Az iskolaházban az ajtótól jobbra alakú asztal, melynek érdeme a mozdulatlanság, földbe vert cövekeken majdnem a kemencéig húzódott. A fal mellett az asztallal egyiránt cölöpökön a deszkaülés, míg annak tulsó oldalán gerendából olyan pad szolgált ülésül, amilyen az ácsok szoktak faragni. Az a jó tulajdonsága volt, hogy ellehetett helyéből mozdítani s egyuttal „bankherusz“-ul is szolgált, ezen fekvőknek szokta kiszolgáltatni a mester vagy a corriceus nyirfavesszővel az igazságot.

A nyugati felén, vagy az ajtótól balra három-három ágy állott egymás végébe és egymás felibe építve, összesen 9 a fennháló és a más faluból való tanulók számára.

A bejáráttal szemben, külön kisebb asztal, a fal mellett cölöpökre szegezett paddal. Itt a leányok ültek. Itt volt a falban a vakablak is, ahova gyűjtötték a mester számára a tojasokat, melyeket a tanulók tavasszal, hogy a mester egy-egy délután elengedje játszani, hozni szoktak. E felett északra vagy a kertre nézőleg 6 szögű ólomkarikás, ezzel szemben délről egy más üveges ablakon nyerte a világosságot, mert az ajtón levő lantornás inkább a homályt szolgáltatta.

A szabadszájú nagy zöldmázás kályhakemence, melybe ember vastagságú fa is befért, az iskola északkeleti részében erős fa-

lécekkel a földtől a gerendáig volt ellátva, védve. A kemence alja pedig a fák elhelyezésére szolgált.

A nagyasztal felett egy vastag mestergerenda húzódott. Ezen volt a csengettyű, mely a mester szobájából a padláson át húzallal volt ellátva. Ezt akkor húzta meg a mester, mikor a lárma, a verekedés hozzá is elhatott, másfelől figyelmeztetésül szolgált, hogy most a lecke felmondás vagy írás veszi kezdetét.

A mestergerendára volt szegezve a gyertyatartó, mely készült egy hajlékony mogyorófa pálcából, melynek vége fel volt hajlítva s ugyanazon fa héjából készített kötelekkel átfogva, melybe szorították a két-három krajcáros sárga, fehér és fekete színű gyertyát, melyet a várfalvi Eötvösné öntött vagy a rákosi mészárosától szereztek be.

Az iskola és a nyári konyha közt pedig a várfalvi várból került téglány alakú kövek szolgáltak ülőhelyül, két végén gyámkövekkel. Az iskola bejárójánál volt a gabonás, alatta pincével, telve boros hordókkal és veteménnyel. A gazdasági udvar egy csűrrel és egy roskadozó pajtával ékeskedett. A mesterház keleti részén volt a méhes. Ez előtt kellett elmenni a gyümölcsösben levő szükség székhez, amely fedetlen állott 5—6 ülőhellyel ellátva, mely tavasz felé megközelíthetetlen volt.

Mikor engem iskolába adtak, két tanító volt: Csiki Samu a mester és fia Gyurica a rector, mert így hívták. A mesternek még ezenkívül két fia volt: mester Pista és mester Károly, kik gazdasággal foglalkoztak. A nagyobb gyermekeknek korán kellett iskolába menniök. Sötét hajnalban a fennháló tanulók doboltak az utcán az iskola előtt, mely elhallatszott az egész faluba, ez volt a behívás. Ugy hogy ezek a fennháló tanulókkal együtt, mikor a kisebbek az iskolába felmentek, már elvégezték a leketanulást és felmondást. És megkezdették a kisebbek tanítását.

A nagyobbak tanították a kisebbeket; őket a rector, de a kisebbeket a mest'uram kérdezte ki.

Mindig bámulva néztem a mest'uram vagy az iskolánk utcaajtóját, mely tulipánt, búzakalászokkal, szőlőgerezdekkel, liliummal, szekfűvel s más virágokkal volt díszesen kifestve és latin felirattal, mit nem értettem, ellátva.

Mikor télen megvirradt, otthon megebédeltünk, így hívtuk a reggelizést, mely puliszkából, oldalas vagy kolbásszal, tejjel s más e félékből állott, amelyből anyánk kis vászon vagy szőrtarisnyába déli ebédre elraktározott; néha egy almát, aszú szilvát, piritos kenyeret helyezett belé. Néha szalonna, hagyma képezte az ebéd-

félét. A kis tarisznyába helyeztük az ABC-és könyvet, míg a kalamáris a zsebbe, tolltartó a csizmaszárba került. Aztán a favágóról egy vagy két drb. fát a hónyunk alá véve indultunk az iskolába. A lányok kis kosárban, vagy takaró ruhában, keszkenyőkben hordták az elemőzsiákat, de a köteles favitelről ők sem feledkeztek meg. Azok, kiknek korán kellett menniök, főleg az alszegről, a báró rozszant kerítését is megtépdesték a szárazágot huzván ki belőle s olykor a kerítés támaszaival is bővítették a fűtőanyagot.

Az utcaajtón bemenne fenszóval így köszöntünk: Jó reggelt adjon Isten tiszteletes mest'uramnak, tiszteletes rector urnak, tiszteletes mesterné asszonynak! Ezt elnyújtva mondtuk, sokszor hozzá tettük a mester kutyáinak a nevét is. (Tisza, Duna.)

A tarisznyánkat felakasztottuk az ágyak gerendájában levő szegekre, a fát pedig a tűzhely alá. Ezzel elfoglaltuk a helyünket. Akit először adtak fel iskolába, az a tűzhely közelébe ült s így húzódtott felebb és elébb idővel.

Ritkának volt mindjárt ABC-és könyve. Akik szert tehettek reá, azok nagy kiméletben részesítették: beborították s ellátták könyv-védővel, mely állott a könyv felsőrészből egy cernán lecsüngő háromszögű összehajlított papiros fogóból, némelyiké, hogy tartóssabb legyen, bőrből készült. Erre szükség is volt, mert a könyvet kezében kellett tartani, a sok fogástól s verekedéstől a sokféle védelem dacára a könyv alja oda, használhatatlan lett. Megtörtént, hogy két-három ABC-és könyvet elhasznált a tanuló, míg olvasni megtanult.

Mikor én először iskolába mentem, olyan ABC-és könyvet használtak, hogy előbb a nagy és kis ABC. után következett a két betűs, majd a három betűs szó, mint ab, rab, zab, mit könyv nélkül is elkellott mondani. Ezt követte a „Miatyánk“ szótagolva. Ezt a Hiszekegy és tízparancsolat, de már szótagolás nélkül. Két-három télen kellett feljárni, míg nagy nehezen olvasni megtanulhattunk. Silabizálás, betűzés nehezen ment, mert S = es ; ó. Mondva: És ó és nem „só“ lett belőle. Pé a pa, er a = ra = para deicse dics = paradics; o em = om, paradicsom, be a en = ban paradicsomban. Észtorna kellett hozzá, míg a gyermek ezt kitudta olvasni, hogy: paradicsomban. Hangoztató módszer hol voltál?

A kezdetben felmenő gyermek ámult, bámult, míg hallás után megtanulta a „Miatyánkot“, „Hiszekegyet“ a „Tízparancsolatot“, szajkó módra elhadarni tudhatta. Minden tanuló kapott, rendesen a fennháló tanulók közül egy tanítót, egy védőt, aki megtanította

arra, hogy amikor hazamegy este apjának, anyjának kezét csókoljon.

Ennek védelme alatt állott a sok ízben támadásnak kitett tanuló egész télen. Ő rajzolta elébe a betűket, tanított meg annak kimondására, különösen a parancsolatokra. Sőt mikor már azzal készen volt, a kis kátéra, főbéli számtanra. Ekkor jött nálunk használatba a Számító Szokrátes. Ebből olvasta a preceptorunk avagy tanítónk: Hány újj vagyon a jobb kezeden? Hány újj van a bal kezeden? stb. Ha a tanuló nem tudott ezekre megfelelni, megnézte a könyvben, hogy nincs-e ott megírva? Nekem Bencze János volt a tanítóm. Akkor jött be az új ABC-és könyv. Nem tudom, a Tóth Tamásé vagy az Andali Péteré. Ő választotta ki nekem a szebb táblájú könyvet. Ebből tanultam meg a silabizálást, azután az olvasást, az erkölcsi szabályokat: „Jókor kelj fel“; hogy menjen a gyermek az utcán, hogy viselje magát a templomban, stb.

Mikor ezzel készen voltunk, több télen át való tanulás után jött az írás. Először írónnal = író ónnal rajzoltak előnkbe betűket, pl. o, i. Miután ebbe bele gyakoroltuk magunkat, ki kellett tollpennával festeni. Használatban volt a plajbász is, de az ónból öntött tollszár vastagságú vesszőket, ezeket meghegyezve, vettük inkább igénybe tartósságuknál fogva, mert nem tört el a hegye.

E közben történt közszeretetlen álló rectorunk házassága, jobban mondva nősülése. Csiki Gyuricát el kellett különíteni apjától. Használta a pincét, honnan zöldmázos kancsóval hordogatta a mézskői bort. S láttuk fiát bekötött fővel, tűzfogó, vaskalán okozta sebbel tanítani jönni. Építettek neki a pince bejárójától délre egyetlen szobát, melynek hossza 13, szélessége pedig 6 méter volt. Három oldalú háznak csufolták, mert a nyugati oldalát a cinterem kőfala képezte, a többi sөvény kertelés vagy paticsfalú. Bérelt vaskilincses ajtóval, ablakokkal, padozata földes, tekenyös alakú, mázatlan szabad szájú kemence az ajtótól jobbra. E szobának nem volt tornáca, egyenesen a szabadból nyílt az ajtója. Elvette a báró Jósika Pál fiai mellett volt nevelőnőt (frau), vagy amint hívták a frajját. Mindenki szerette a megnyerő modorú kis német leányt férjével együtt, kinek az asszonyok palástot vettek, amely Csiki György eltávozása után visszamaradt, a rectorok használták ünnepek másodnapján, mert ekkor ők tartottak istentiszteletet vagy prédikációt, hogy ne álljanak palást nélkül a szószékbe, mint közönséges ember. Csiki magas ember volt, következöleg palástja is hosszú, elmenetele után levágtak belöle, kis ember lévén utóda.

Ezután a legátusok használták, rövidebbel is beérték. Úgy a rektort, mint a nejét elhalmozták szeretetük minden jeleivel.

Ezután a leányokat a neje tanította. Ami akkoriban hallatlan, női kézimunkára is oktatta. Nekünk is meggyült vele a bajunk, mert német írást is kellett tanulnunk. Elénkbe írt, mi anélkül, hogy értelmét tudtuk volna, nagy ügyvel-bajjal lemásoltuk.

Német tudományunk csak két szóból állott: *papier* minden betűjét roogatatva = papiros, *feder* = penna. Pedig a németek ugyan-csak szorították az iskolákat a német szóra. Megbámultuk egyik tanuló társunkat, kit a német lovaskatonának, mert ilyenek voltak kvártélyban, ekkor megtanítottak a Miatyánkra s ezt oly német-séggel mondta el, hogy Luther Márton nem ismert volna rá. De több nem ragadt reánk a fentebb nevezett két szónál. Ezeket is csak reggelenként használtuk. Feder = penna, ez azt jelentette, hogy akinek temperálni való, javításra szoruló tolla van, adja át, hogy egészen újat faragjon a mester. Ezt aztán megjegyeztük, hogy a többiekétől meglehessen különböztetni, minden kigondolható jellel elláttuk. A bicsakfenésre mindenki egy krajcárt fizetett egy évre a rektornak. A ludtollat használtuk inkább, mert azt tartották, hogy a rézpenna elrontja az írást, nem lesz szépíró, ki ezt használja. Mennyi tollúseprű lett áldozat a pennáért. Ezt főztük, melegített hamúban edzettük, hogy keményebb legyen. Különösen a jobb szárnyakból valók voltak a kedvesebbek. Tavasszal leszorítottuk a libákat egy-egy árokba, megtépáztuk a szárnyát, elraktároztuk télire. Használtak páva, gyöngytyuktollat, sőt a rektorunknak sastoll volt a pennája, de ezzel nem írt, csak dísznek használta a tükör alatt. A *papier* = papiros szó azt tette, hogy adjuk be ónnal vonalozott egy-két vonalú papirunkat, hogy írjanak előnkbe.

Október második felében felhívta a mester vagy a rektor prédikációjában, melyet rendszeren tartani szokott, a szülőket a gyermekeiknek az iskolába adására. Ennek ekkor még kevés fogantja lett. Csak a hidegebb idők beálltával, a mezei munkák teljes beszűnése után, főleg pedig karácsony közeledtével jöttek fel tömegesen s telt meg a classis tanulókkal, hogy karácsonyra verset kaphassanak.

A nagyobb tanulók úgynevezett veszekedő verseket kaptak, melyben két-három tanuló szerepelt. E páros versekben allegorikus módon állatok voltak felsorolva, melyek cselekvéséből a haza fájdalma is kimagyarázható volt. Ezekben a csúfolódó versekben egymást kigúnyolták s végezetül „kibékültek“ s a ház gazdjára

áldást kívántak. E versekkel bejárták a szomszéd falvakat is, honnan tetemes összeggel tértek haza. E veszekedő, csufolódo verseket összegyűjtötte, egybeírta Bencze János volt tanítóm. Nem tudom meg van-e még?

Karácsony első napján a templomból való kijövetel után beosztotta a rektor a versmondókat. Egy nagyobbbal egy vagy két kisebbet. Haza sem mentünk, elkezdettük a házalást. Engem Pálffy Károly, a későbbi tordai igazgatóval bocsátott útra. Minden versmondó pálcával indult el. Először a rokonokat kerestük fel, azután három ünnepen bejártuk az egész falut. A kutyák ellen pálcáinkat használtuk, mindezek ellenére sok helyt lehúztak volna, ha a háziak segítségünkre nem sietnek. Ez időben örves kutyákat*) tartottak, minden háznál volt kettő-három a farkasok ellen, mert fegyvertartás tilos volt, az ordasok bezárt aklokból is kihúzták a juhokat. Bemenvén a házba: „Szerencsés jónapot kívánunk“, mondta a vezető, „egy pár verssel megtisztelnők e ház lakóseit, ha megengednék“. „Megengedjük, mondjátok fiaim!“ Kalapunkat, sapkáinkat a pálcá tetejére téve, hozza kezdénk. Például az én első versem ez volt:

„Bettehem városban; barom istállóban,
Született a Jézus, alázatos sorsban.
Úgy fázik a lábam, egészen reszketek,
De én azért nektek karácsonyt hirdetek,
Hogy e szent karácsonyt vígan eltöltsétek.
Nyissátok meg azért pénzes erszényteket
Egy-két pár krajcárral, indítsatok útra,
Maradjon veletek, az Isten áldása! . . .
Elmondám.

A vezető Pálffy Károlyéból csak a végső sor maradt meg emlékezetemben: „Aki meghallgatta, immár csak fizessen“.

Adtak a közös kasszára, mert egyik volt a pénztárnok, de adtak külön is. Ezt tegyétek el jól, mondották, nem kell beszámolni vele. Három ünnepnap eltelté után beszámoltunk a kapott pénzzel, melynek egyharmada Csiki Györgyöt illette. Voltak „tréfás versek“ is. Egyetlen jól megtermett román fiú járt iskolánkba, annak ilyen verset adott a mester: „Ma karácsony napja, á se popázicse“ s így folytatva tovább. Mikor az exament-et letettük, azonnal megválasztották egy havasi faluba daszkelnek. Karácsony felé mindenkivel felmon-

*) Nagy vasszeges nyakravalóval voltak ellátva, hogy a farkasok meg ne ragadhassák. Rendszeren nyakon fogták az enélkül való kutyákat.

dotta a rektor a verset többször is, hallás után mind a 32-nek tudtam a versét, de a magamét alig tudtam megtanulni.

Csiki György idejében és rektorsága alatt a falubeli nagyobb gyermekek, sőt Mészkőről, Sinfalváról, Csegezből is voltak tanulói, kik a már említett ágyakban kettősével, sőt négyesével is háltak egy-egy ágyban. Ezek este, mikor a többiek hazamentek, kezdték el a tanulást és kora hajnalban nyertek oktatást. Ezek, mikor csak tehették, ki-kiszöktek a fonókba, ezt a másnapi fegyelmezéskor tudtuk meg, akik nem háltunk fenn. Hogy mikre tanította őket Gyurica, azt nem tudom. De azt beszélték a fennhálók, hogy hideg téli estéken ha nem volt elég fa, mit a tanulók a hónyok alatt vittek az iskolába, hát a közelben fekvő vároldal szőlőkaróit hordták el tüzelőül. Emellett a gyengébb kerítések támasztékai is tűzre kerültek.

Tizenöt-húsz nagyobb tanulóból egy csapatot alakított. Ezeket fakardokkal, fapuskákkal ellátván, gyakorlatokat végeztetett velük a temetőn. Rohamot vezérelt egy-egy besüppedt sirban elrejtőzött ellenség ellen. Dobszó mellett kivitte a kisebb tanulókat is játszani. Ez a dob az 1848-iki nemzetőri dob volt.

Midőn 1858-ban Kolozsvárra hívták meg kántornak, vizsga után elbúcsúzott az eklézsziától, mindenki megsiratta. Előttem van most is, hogy siettek a nők ajándékaikkal, mint csinálták a ketreceket a libáknak, a csirkéknek, hogy épségben érkezzenek Kolozsvárra, hová többen el is kísérték. A közszeretetlen álló nejevel leányiskolát vezetett a kántorság mellett 1862-ben bekövetkezett haláláig. Neje két szép leánykát vitt magával, hogy ott tovább tanuljanak. A tanulók elkeseredésükben a vizescsebre, mellyel a várkútból vizet szoktak hozni az iskola számára, összetörték, hogy az apja hasznát ne vehesse.

Sokat vesztett az eklézsia, mondák: „Tordának oda adtuk Csegezi Lászlót rektornak (igazgató), Csikit Kolozsvárra kántornak, éppen akkor, mikor ki tanítottuk, minden ügyes emberünket elviszik“. Annyi igaz, hogy Csegezi Tordára való költözésével több tanuló ment Várfalváról a gimnáziumba, mint azelőtt, kikből nevezetes emberek váltak idővel.

Examenre az iskolát előkészítettük, mely annyiból állott, hogy az évközben felhordott sárból képződött buckák (evvel szemben pedig mély völgyek, jó földrajzi szemléltetési eszközt szolgáltatnak, ha ugyan gyakorlatban lett volna) csákányokkal felfeszítették a völgyekkel együtt, honnan az élősdiék özöne bújt elő orrfacsaró büzt

terjesztve. Az így felásott iskola földje helyett az iskolával szemben az utcáról hozott agyaggal pótoltuk, melyekbe lábszáracsontok, más emberi maradványok is vegyültek, lévén ez a hely valaha temető. Az agyagos földet elsimítván kapákkal, polyvával jó vastagon behintve vártuk másnapra a vizsgáló bizottságot. Az examen megtörténtével a rektor is elment. Az iskolaház a tyukok, récék, libák tanyája lett. Hol annyi ember szerezte tudományát, bezárult örökre.

A következő iskolai évben a három oldalúnak csufolt volt rektori lakás most classis lett. Új butorzattal látták el, hosszú mozgatható asztallal a közepén, míg a fal mellett minden oldalon cölöpökre vert deszka ülésel volt ellátva, az asztal mellett mozgatható pad mind a két oldalán. A templom kerítése felől a falba erősített hosszú fogas került, melyre akasztottuk a tarisznyáinkat. Alatta pedig ültek a leányok. A szoba északkeleti szegletén volt a fekete tábla, mellette a cseber vízzel és a csatlós mázatlan csupor, mellyel ittunk. A tanítást mest'uram veszi kezébe. Most már tanulunk természettant is. Melyből megtanuljuk, hogy véreső miért nem esik. Mert a fellegekben nincsen vér. De a fák levelein lehet vércseppeket látni. Ez nem vér, hanem olyanféle, melyet a bogarak csipése hagy maga után. Van tüzes menkő, bodorgó menkő. Megtanultuk, hogy nehéz időben fa alá állni, barázdába ülni nem jó, mert jobb vizes köntössel élni, mint szárazzal meghalni. Arra a kérdésre: Mi haszna van a szélnek? ezt tanultuk feleletül: „Nyári meleg napokon jól esik ha fúj“. Az ásványtanból annyi jut eszembe, hogy a kövek nem nőnek. Tanultuk a Györke földrajzát „Erdély kies ország“, ennek sok hasznát vettem. Most is elmondanám az egészet egy átolvasás után. A tananyagot írtuk, egyik a másikéből másoltuk.

Az említett műveken kívül tanultuk a Kis és Nagy kátét, fő és táblán való számolást, Szenttérténeteket. Az öreg mester tanította az énekeket, ezek közül a zoltárookra fektette a fősúlyt. Énekeltük az osztrák himnust, de más szövegre. Fia, Károly, ki szép író volt, előnkbe írt. Nagyon szerettük, mert népdalokat írt. Pl.: „Akkor szép az erdő, mikor zöld.“ Másnap folytatta: „Mikor a vadgalamb benne költ“ stb. Sok mindenre oktatott mesterünk, tudott büntetni, jutalmazni. Ha kedve kerekedett néha, egy-egy félvéka piros almát vagy diót szórt el a régi iskola földjén. Örvendett a kapdosáson, egymás kezét, lábát tapodtuk le ilyenkor nagy igyekezetünkben. Nagyobb tanulókat temetésekre is elszokta vinni; addig a kisebbekre a mesterné asszony ügyelt fel, hogy össze ne tépjék egymást.

A harang megkondításakor, ha halottaknak harangoztak is, mindnyájan felállottunk, mondván: „Dicsőség Istennek!“ A templomba minden szombaton este és vasárnaponként reggel énekszóval párosával mentünk, énekelvén: „Isten szent házába beme gyek.“ Rendesen ezt a sorát az éneknek „És hálát adok szüntelen, Tenéked Úr Isten“ ezt már a templomban, az orgonánál fújtuk el. Alatta is jártunk karácsonyban vers mondani, de húsvétban ritkán, mert ekkor beszünt az iskola.

Mikor a harangozó a templom kulcsáért jött, mely rendesen a régi iskolaház ajtószarkánál állott, ha a mester jó napot akart szerezni nekünk, intett az egyiknek s az hirtelen a nyakába ugrott, ezt követte a másik, harmadik, a harangozó igyekezett magáról lerázni, némelykor sikerült is, de többször leteperték s ekkor az egész iskola gyermekei reá kalangyára feküdtek; aki nem tudott felmászni, azt az egyik nagyobb tanuló segítette fel. Volt is röhögés. A harangozó jó természetes ember volt, nem haragudt érte, csak mosolygott. Bizonyosan megkapta érte az ellénértéket a mest'uramtól jó dohány képében. A tornászatot a birkózás pótolta, mely gyakran verekedéssé fajult; ezért kellett a zöldmázás kemencét erős lécekkel megvédelmezni.

Büntetett vesszővel, összefont virgáccsal. Plágával, tenyérbe csapással, amit mi pogácsának hívtunk. Ha a megcsapandó nagyobb fiú nem akart lefeküdni, intett egy másiknak, lecsípték lábáról, felfektették a „bankra“. Egy ily módon lefülelt mondá: „Egyet elengedek a mest'uramnak, hadd üssen, de többet nem.“ Most már rajtam áll hányat üssek rád. Járt a körmös, mogyorófa pálca is. Kisebb büntetés: „Kacagjátok le“. Ha többen követtek el büntetésre méltót, a kevésbbé bűnöst a szék közelébe fektette s így tovább, míg a legbűnösebb a végén foglalt helyet, ekkor leült egy székre, úgy csapott rájuk egy hosszú vesszővel, természetesen a szék közelében fekvőt nem érte.

Kis koromban velem tréfálkozáskor kérdezte, melyik több: Kádár, huszár, határ? Nem tudván kérdése nyitját, mindig a „határt“ mondtam. Mosolyogta okos feleletem. Ezt mindaddig ismételte találkozáskor az utcán is vele, míg rendes feleletet adtam.

Tavaszi napokon, többnyire szerdán, szombaton délután, mikor rendesen vallás óránk volt, melyet nem igen szerettünk, elkértük hogy engedjen játszani. Sokszor azon feltétellel, kikötés mellett adatott meg, ha tojáást viszünk érte. Vittünk nem is egyet, hanem többet is, úgy hogy megtelt vele a vakablak. Pedig tyukja sok

volt, félvékával szórta a szemet tyukjainak. A nagyobb fiuk örömet segítettek a pajtában végzendő dolgokban. Játékaink voltak: Mit áss cigány? Lengyel László, kis pénz, de csók nélkül, angyal és ördög, labda, bakkfütty s több efélék.

Végezetre öreg mesterünk is itt hagyott. Mészkőre költözött, hol egy kis birtoka volt neje után. Szerette a kisüstöst és szőlőlevét. Sok adoma maradt fenn róla.

Árkosi Jánossal újidők szelleme köszöntött be. Az iskola új felszerelést nyert, amennyiben olvasó és abc-és táblákkal láttattak el, ami ezelőtt nem volt. Most ABC-és könyv nélkül is tanulhattak. Használatba vette a Gáspár és Kovácsi olvasókönyv különböző osztályra szóló könyveit. Ebből tanította meg az imákat, melyeket kell elmondanunk reggel, ebéd előtt és este, mert azelőtt mikor lefeküdni indultunk, a Miatyánk-on kezdtük, a Hiszekegy és tizparancsolattal végeztük. Azelőtt a római számokat tanultuk; most az arab számjegyekkel a négy alapműveletet, sőt a közönséges törtek ismereteiből is nyertünk oktatást. A krétára külön kellett krajcárokat hoznunk. Tanultuk az ásványtant; növénytantal kapcsolatosan tanította az oltás különféle neveit, de csak az osztályban és nem gyakorlatilag a természetben. Amit eddig tanítani nem volt szabad, a magyar történelmet. Különösen Mátyás királyt ismertette tüzetesen. Hazafias verseket: Harminc nemes Budára tart. Hazafias énekeket, mint: Egy az Isten, kit hiszünk, egy legyen királyunk, stb. Tanította a nagyobbaknak a Lámentatiók-at, Jeremiás siralmait, melyeket Nagycsütörtökön és Nagypénteken az isteni tisztelet alkalmával énekeltetett, orgonával kísérve. Olvastatta Nagy Péter írta Szenttörténeteket.

Behozta a szálkásírás olvastatását. Különböző leírású prédikációkat adott olvasni. Össze kerestette a kontraktusokat, szerződéseket, ezeket olvastatta. De leginkább szerettük azokat, melyeket a Torockón iskolázott emberek írtak, mert írásaik kerek gyöngy betűvel íróttak, megközelítették a nyomtatást.

Azok pedig, kik Tordán jártak az iskolában, onnan nyerték, szerezték ebbeli tovább ismereteiket, nem bírtak ezek szépségével, szálkás betűket használtak, ezektől tanultam meg a horgos „r“-t írni, bajosan voltak olvashatók.

Amíg a régi iskola helyiségben voltunk, nem kellett gondoskodni a tűz csinálásról, mert egész éjjel égett a tűz. Akkoriban, ha a tűz elaludt, bár szorgalmasan takargatták, nehezen juthatott hozzá. Ki kellett csehelni, acéllal, kovával, taplóval kellett felsze-

relve lenni. Ekkor kénet tettek a tüzet fogott taplóra s egy szalma tekercsbe téve addig csóválták, míg lángra lobbant. A gyújtó még nem volt közhasználatban. Mikor aztán az új iskola helyiségbe költöttünk, használatba jött a gyufa s aki előbb felment az iskolába, az gyújtott tüzet a rektor szalmájával, gondoskodni kellett alkalmas szárazfáról, mert az általunk hordott nyersfa nehezen fogott tüzet. A tisztogatást, seprést a nagyobb leányok végezték úgy reggel, mint délben.

A vízfordás a nagyobb fiuknak volt kötelessége. Mindenki tartozott a cseber beszerzésére ősszel két-három krajcárt hozni. A vízmerítés ebből egy csatlós mázatlan csuporttal történt, de kis fakartyust is használtunk. Vízfordásra rendszeren öt fiú ment. A várkútból hordták a vizet. Sokszor térdig érő sárban kellett cipelni rudakon, emelni felváltva. Az ötödik a kantát vagy a kartyust vitte, mellyel a csebert megtöltötték.

Tintát legtöbb esetben a mestertől vagy a rektortól szereztük be, mely zöldgálic, arábiai gumó vagy galles, borecettel készült. De ezt a tintát, mivel később divatba jött réztollat marta, elhagytuk vagy készítettünk magunk a kormos üst fenekére ecetet vagy vizet csepegtettünk, ebből fogott tintával éltünk. De készítettük fagyalfa fekete bimbójából vagy magjából. Színes tintát pedig bodzafa érett magjából, de ez nem sokáig tartotta meg lila színét.

Tintatartó ahány tanuló annyi féle volt. Volt hazai fazakasok készítette veres-feketeszinű kalamáris. Volt zsebbe tehető kis orvoságos üvegből, de ez könnyen dőlt, ezért kifogtunk rajta, mert megtöltöttük vattával, ez a tintát felszívta s ha kidőlt nem volt baj, mert nem folyhatott ki, ebből kihúztuk a tintával telített vattát, kiszorítottuk a pennánkba. Porzót is használtunk, ezt egy aranymosó vén romántól vettük. Ő volt a falú „pápá”-ja. Címénél fogva a falú felszegen tartott országgyűlésének elnöke. Beiktatását különös módon hajtották végre, melynek leírása nem az iskola történetébe való.

Egy mesternél, rektornál sem volt óra. Mégis betartották óra számra a tanítást. Délben, miután elmondottuk az asztali áldást, mindnyájan tarisnyáinkhoz szaladtunk. Vele lerántottunk a szegről 5—6-ot is. Úgy ültünk asztalhoz. Nyársak özöne került a tűzhely elé szalonna pirításra.

Ebből rendszeren összeveszés lett, mert leverte egymás szalonáját, amely hagymával volt megspékelve, a tűzbe. Cserélték ki ilyenkor ételeiket is. A bicsak kölcsönzés járta, „csak úgy adatom kölcsönbe, ha kalappal adod vissza“, azaz az elfogyasztandó ételből

szúrt a bicsak végére. Ha valamelyiknek különös jó étele¹ volt, ehhez mentek: „Isten küldte kis kosarát, ki nem adja falatját, farkas kapja malacát“, így jutottak aztán a jobb falathoz.

Árkosi János idejében vette kezdetét a rendszeres vizsga. Biró Samu aranyoskőri gondnok elnökölt. A konfirmációra készülők az iskola végeztével a rákosi határon, a Piricske oldal csak a legészakibb felében termő rózsa színét sokáig megtartó gyopárból készítettek koronát, koszorut az asztala felé és a szélsőbe a pap feje fölé. Utánna, ami eddig szokatlan volt, táncra perdültünk. Erre mindenki hozott 3 krajcárt az egy szál cigányból álló bandának. A szürkületig jártuk fiuk, leányok vegyest. A szülők gyönyörködtek csemetéikben.

Ekkor elbúcsúztunk az iskolától: „Jó éjszakát adjon Isten tiszteletes rektor urnak, tiszteletes rektorné asszonynak“.

Kádár József.*)

---

*) Örömmel közöljük öreg barátunknak, az *Erdélyi Irodalmi Társaság* tiszteleti, az *Unitárius Irodalmi Társaság* választmányi tagjának ez értékes és kedves visszaemlékezését. Reméljük, hogy írásaihoz még többször lesz szerencsénk.

Szerk.

I m a.

Mondotta dr. Boros György püspök beiktatása alkalmával a kolozsvári templomban 1928. nov. 18-án **Gvidó Béla** esperes-lelkész.

Örökéletű Isten, mindenható felség, kiben biztunk eleitől fogva. Bizó hittel szállnak hozzád most is imádságunk gyermeki szavai, hálás szivünk kegyes érzelmei, világosságot kereső lelkünk szárnyaló gondolatai. Áldozunk jószágodért, atyai szeretetedért, bölcseségedért és gondviselésedért. Tégedet keresünk, ki mindenütt jelen vagy. „Hajlékodba, templomodba ime bejöttünk“, hogy lakozhasunk te veled, kit az egeknek egei be nem foghatnak. Vallomást teszünk, hogy élsz és uralkodol magasság és mélység felett. Hatalmad alatt áll a nagy világ, dicsőségedet szolgálja ég és föld. Uram, te voltál eleitől kezdve és te megmaradsz minden időben. Te vagy a soha el nem muló szeretetnek *örök forrása*, ezért akik szeretetben élnek és lakoznak, te benned, te veled élnek és lakoznak szüntelen. Ez a forrás szétárad s megtermékenyíti a léleknek gyönyörűségei mezőit, szépséges helyeit, minden nemes alkotásaiban, minden jószágos intézményeiben bolyongó földi életünknek. Ebben a forrásban visszatükröződik világító napoknak arany sugara s életnek lehetétét viszi mindenfelé, még ködhomályos, sötét borulaton keresztül is. Erő van, lüktető erő van e forrásban, mely tengermélységű kincseit, drágagyöngyeit hozza elő a te gyermekeid életének, Isten, jó Atyánk! . . . Oh, ez az erő a bátorság lelkét adja a te Isteni lelkeidből, a cselekvés, az alkotás hatalmát adja a te Isteni hatalmadból reménykedő gyermekeidnek, munkálkodó és bizakodó népednek.

Emez erő által lehetnek boldogok az emberek, emez erő által létesültek intézmények, melyeknek célja Isteni akarod sugallata szerint a léleknek művelése és megtartása; a művelődés, a haladás és fejlődés fokozatos munkálása, a vallás és egyház keretében, jegyében, szentélyében is . . . Az emberi művelődés és a te Isteni gondviselésednek megnyilvánulásaiban ez az erő csodatevő volt s